

ПРИКАЗИ И БИЉЕШКЕ

Војислав Кораћ, **МАРТИНИЋИ - ОСТАЦИ РАНОСРЕД-
ЊОВЕКОВНОГ ГРАДА** (Martinići - Les vestiges d'une ville du haut
moyen age), Српска академија наука и уметности, Одељење
историјских наука, књига 25; Црногорска академија наука и
умјетности; Филозофски факултет у Београду - Институт за
историју уметности, монографија 7. Београд 2001, стр. 218.

Познато је задовољство када се у нечијем делу препознају и сопствени наслутити и тихе претпоставке. То је посебна врста синергије и сатисфакција истопутја и једноидејности. Међутим, ретке су ситуације креативног осећања када и живом дијалошком комуникацијом са штивом схватите да се ваше поставке неповратно урушавају и да сте, заправо, били на беспућу. Управо ми се догодило ово потоње; књига академика Војислава Кораћа "Мартинићи-остаци раносредњовековног града" развејала је моје претпоставке, додуше никада написане, само наговештаје у пабирцима и успутним разговорима, о функцији, карактеру и хронологији овог несумњиво значајног локалитета. Градину у Мартинићима посетио сам само једном, 70-тих година, прије него што су започета археолошка истраживања. Као и сваког намерника-зачудника импресионирао ме овај вилињи град и преплавио бујицом питања и дилема. Тада млад и малопознајући, више пратећи начелне и теоријске ставове, као и извесна упутства у предавањима професора Јована Ковачевића и Милутина Гарашанина, створио сам извесну слику о овом локалитету која је почивала на претпостављеној разу-

ђеној стратиграфији. Мада сам видео да малобројни археолошки материјал и грађевински остаци указују на 9-10. век, сматрао сам да су нижи слојеви бременити подацима о старијој прошлости овог комплекса. Помишљах следеће: да се на овом локалитету, судећи према близини и доброј комуникацији са римском Доклејом, налазило старо домородачко насеље, можда *civitas Docleatium*, које је могло паралелно егзистирати са новооснованим градом, што је било у складу са римском организацијом живота и управе у провинцијама. Чак ми се чинило да је то насеље могло бити типа кастела, која су карактеристична за средишњи простор провинције Далмације, или пак оближњих Дербана, Глидитиона итд, а не опидум са еачким бедемима (*moenia easia*) који су специфични за просторе насељене Ардијејима или Лабеатима. Оваква домородачка, перегрина насеља обично јењавају или се гасе током 2. века, а, по правилу обнављају се у касноантичком периоду кроз наглашавање њихове примарне економске, често и сакралне, функције. У овом контексту су ми биле прихватљиве претпоставке о положају Лонтодокла на овом простору, јер сам помишљао, ис-

поставило се неутемељено са методолошког аспекта, мада у суштини вероватно исправно, да би синтагма типа (ex) *longo Doclea*, односно давна, некадашња Доклеја, могла бити путоказна у овом погледу. Размишљања о наставку живота на Градини у Мартинићима током касноантичког периода и евентуална рефеција током 6. века у оквиру велике Јустинијанове фортификационе делатности била су више плод опште историјске слике и привлажности бројних аналогја него конкретног ишчитавања материјала на терену. Чинило ми се да би значајна градња утврђења на јадранским отоцима (Z. Gunjača, *Materijali SADJ*, XXII, 1986), као и оставе новаца из тог периода у Будви, Шипану, али и у унутрашњости провинције Далмације (I. A. Mirnik, *BAR Int. Ser.* 95, 1981) указивали на извесну опасност од непријатеља која је вероватно имала и одговор у смислу изградње нових или преуређења старих фортификација. Најмлађи хоризонт би представљали остаци који се и сада могу уочити на терену и који се датирају у 9-10. век.

Ову спекулативну скицу хронологије насеља на Градини у Мартинићима поништли су резултати археолошких истраживања који су веома документовано, брижљиво, отуда и сугестивно, понуђени читаоцу. Рекло би се да и саму грађу надвисује изванредна интерпретација резултата ископавања, посебно остатака архитектуре. Анализирани су три целине: базилика, утврђење и пазариште, а закључак је резиме и тихи одјек научног крешенда постигнутог у аналитичком делу. Неуобичајен је методолошки приступ тумачењу; реч је о потпуно отвореној структури где у првом делу читаоца носи талас дилеме истраживача на терену. Као да се ствара теренски дневник са свођењем. Следи надоградња сваког истраженог податка и интерпретација целине. Ту је изражено добро познавање материје и широко ерудицијско одгонетање. Нараста сума

доказа и препознају надоласеће констатације и закључци. Базилика је разубеђене основе и заправо са три дефинисане целине. Да ли баптистичког, консидерационог и семетеријалног карактера? По плану, али и по материјализацији извесне литургијске праксе, највише сличности показује са синхроним црквама у Риму и Италији; занимљива је и веза са Британијом, угледним хришћанским узором, завичајем Јелене, мајке Константина Великог. Додајмо овде и цркве сличне основе из Македоније (Мала Преспа, Крупиште, можда и Битољ које се повезују са Самуиловом државом, што се у хронолошком погледу и историјском контексту може поредити са сакралним комплексом на Градини у Мартинићима. У овој историјски контекст уклапа се и архонт Петар, могући ктитор здања, како наговештава фрагментовани натпис пронађен приликом ископавања. Богата декорација црквеног намештаја је стилски консеквентна и указује на которски продукциони круг, а посредно и на већ поменуте везе са Италијом и Британијом. Аутор сматра да је базилика једнослојна, не дугог века, и да је настала на размеђу 9. и 10. века. Претпоставку да базилика није настала над неким објектом сличног карактера и да нема елемената сакралног континуитета на овом простору, В.Кораћ утврђује веома документовано јер му се чини кључном за тумачење које нуди и за читаву урбану семиотику локалитета. Прихватамо ту чињеницу. Међутим, нисам сигуран да у овако дефинисани хронолошки оквир треба ситуирати утврђење и, посебно, пазариште. Извесне резерве у овом погледу присутне су и у књизи. План фортификације почива на касноантичком концепту, што свакако не мора да буде релевантно при утврђивању његове хронологије, гдје су уважаване основне ординате. Наиме, према положају капија може се закључити да се основне комуникације *cardo* и *de sumanis* секу под правим углом и да *cardo* има функ-

цију *via principalis*, а да се *de sumanis* поклапа са *via singularis* што је доста честа појава код рановизантијских утврђења (нпр. Јатрус, Турес итд.). Још је деликатнија ситуација са пазариштем на шта аутор, с правом, упозорава. "Форумски" положај пазаришта, за шта се могу наћи непосредне аналогije у богатој рановизантијској баштини Македоније (упоредити веома сличан комплекс у Давини-Чучер код Скопља), занимљив је кроз могућност постављања начелног питања: Да ли је то функционална окосница и стожер читавог комплекса? Пема плану и величини то би могла бити касноантичка вила рустика, или capitoлијум који је могао бити сабирни центар, на пример жита или неких других производа или сировина, и опслуживати околину. У овом погледу занимљиви су налази амфора, додуше из каснијег периода, који, по правилу, обележавају извесни ниво "официјалности" објекта и његову административну улогу. Сличног плана и карактера су касноантичке виле са пирговима или угаоним ризалитима откривене на територији Бугарске (Радомир, Присово, Могилец, Орландовци) или Румуније (Strationis, Turgis Муса...), као и на Херсонесу. Могао је то бити и војни или административни пункт, попут президијума, гдје су, поред других послова, могли бити и регрутовани војници за *equites Dalmatae*, најчешће војне формације у касној антици. У овом смислу, можда треба римске сподије, нешто касноантичке глеђосане керамике, коштани амулет у виду тзв. Донаровог маља и новац Галијена сагледати у контексту културног хоризонта 3-4. века који је могао имати и и своју грађевинску експликацију. Оваква дилема пристуна је код аутора књиге у констатацији да је нова градња могла делом антиципирати а

делом уништити старију градњу на пазаришту. Изгледа да се не може рачунати са значајнијом градњом у рановизантијском периоду. Обично у оквиру ове Јустинијанове рефекције на утврђењима су подизане цркве, што овде није био случај јер је доказано да једнослојна базилика потиче из знатно каснијег времена. Додуше, може се помишљати на екстрамуријално постављену цркву из 6. века или у локализованим, али не и истраженим, некрополама очекивати хоризонт сахрањивања из овог периода (попут Свача), али све су то домишљања и спекулације; чињеница је да овог хоризонта живота на Градини у Мартинићима нема, што је посредно потврђено и код Прокопија који не помиње Лонтодоклу у свом обимном попису обновљених и новоподигнутих утврђења током Јустинијанове владавине. Дакле, без обзира на моје претходне претпоставке о разумевању стратиграфији Градине у Мартинићима, у потпуности прихватам понуђена тумачења функције, карактера, хронологије комплекса на мартинићкој Градини, као и историјску интерпретацију. Нагласио бих и ауторову дилему око постојања старијег, претпостављам касноантичког, слоја на пазаришту, као и његову, вероватно полазну, идеју о старијем, епихорском доклеатском насељу типа кастела на овом простору. Оно, додуше, није доказано, али као да је наслућено у парафрази "од кастрога до полиса" којом В.Кораћ финализује своје тумачење (стр. 178). Није истражен читав простор Градине, можда се крију и вију још неке тајне и откровења која чекају походнике. Прочитајте књигу и посетите Градину у Мартинићима или, боље, прочитајте ову изузетну књигу на самом локалитету и имаћете апокалиптичну спознају која ће вас трајно опчинити.

Проф. др Александар Јовановић